

BASHKIM SHEHU: LABYRINTEM SVAZKŮ TAJNÉ POLICIE

z albánštiny přeložila Hana Tomková

Bashkim Shehu (narozený v roce 1955 v Tiraně) je jeden z nejproduktivnějších současných albánských spisovatelů. Než se však mohl věnovat literární tvorbě, prožil nejhorší léta svého života. Bashkim Shehu je syn Mehmeta Shehua, bývalého předsedy vlády v letech 1954–1981, po Enveru Hodžovi druhého nejmočnějšího muže v zemi. V roce 1981 po údajném boji o moc s Enverem Hodžou byl nalezen ve své vile mrtev; zda to byla sebevražda nebo vražda, není dosud zcela objasněno, ale soudí se, že šlo o vraždu, za kterou stál Enver Hodža, který jej krátce na to obvinil, že byl „polyagentem“ několika zahraničních tajných služeb. Shehuova rodina byla uvězněna (žaláři unikl pouze jeden ze tří synů, který tehdy studoval ve Švédsku, matka a jeden syn ve vězení zemřeli), Bashkim strávil ve vězení osm let a potom ještě v internaci rok a půl. Osvobozen byl až v roce 1991 v době demokratických změn v Albánii.

Bashkim Shehu studoval v letech 1975–1979 albánský jazyk a literaturu na univerzitě v Tiraně. Po ukončení studií pracoval do roku 1981, než byl uvězněn, jako scénárista v albánském Kinostudiu a k této práci se vrátil i po osvobození z vězení a internace. V letech 1992–1995 žil v Budapešti, kde vedle literární tvorby studoval postgraduálně sociologii. Roku 1995 se vrátil do Tirany, ale po dvou letech odjel z Albánie znovu a s pomocí Mezinárodního parlamentu spisovatelů se usadil v Barceloně, kde žije dosud. Od roku 2001 pracuje

jako poradce pro Východní Evropu ve Středisku soudobé kultury v Barceloně.

Nedlouho po návratu z vězení vydal vzpomínky na poslední měsíce života svého otce Mehmeta Shehua. Jsou kritické k otci, ale i k vrahům jeho rodiny. Vzpomínky vyšly pod názvem *Podzim úzkosti* nejprve ve francouzštině v Paříži (L'automne de la peur, 1993), o rok později v albánštině (Vjeshta e ankthit, 1994). Od té doby vydával téměř každý rok jedno dílo. Dnes je jich už dlouhá řada, ale aspoň z posledních let uvedme romány *Křížovatka a propasti* (Udhëkryqi dhe humnerat, 2003), *Had a další hrdinové* (Gjarpri dhe heronj të tjerë, 2004), *Angelus Novus* (2005), *Mozart se zpožděním* (Mozart, me vonesë, 2009) nebo sbírku povídek *Stín kamene* (Hija e gurit, 2006). Shehuova díla byla přeložena mj. do francouzštiny, španělštiny, katalánštiny, němčiny, italštiny a maďarštiny.

Bashkim Shehu vychází ve své tvorbě z autobiografických prvků, z autentických zážitků z vězení a také z politických, soudních a vyšetřovacích

Slovníkový průvodce tajemstvím svazků (2015)
<http://www.mapo.al/wp-content/uploads/2015/01/fjalor-udhezues-per-misterin-e-dosjeve.jpg>

praktik totalitní nomenklatury. Poukazuje i na pozůstatky bývalého režimu v současné albánské společnosti, na lidskou lhostejnost, pohodlnost a nesoudnost. Shehuova hořce ironická kritičnost místy nabývá až groteskně-absurdního rázu. Ne všechna díla Bashkima Shehua se čtou snadno; jeho souvětí jsou složitá, rozvětvená, sledují bohatou fantazii autora, myšlenky i věty se místy opakují jakoby ve starém eposu.

Zatím posledním dílem Bashkima Shehua je *Slovníkový průvodce tajemstvím svazků* (Fjalor udhëzues për misterin e dosjeve, 2015). Jak autor dodává v podtitulu, jde o „román labyrint“ uvádějící čtenáře do labyrintu svazků albánských tajných služeb, kde je zaznamenáno všechno možné, kde se stále přidávalo nebo ubíralo, zdánlivě nesouvisející informace se tu prolétají a překrývají, takže vzniká skutečné bludiště. Kniha je psána formou encyklopedického slovníku, jehož hesla se vztahují nejen k jednotlivým problémům, zpracovávaným tajnou policií, ale zachycují často celé životní osudy sledovaných osob.

Z tohoto románu je i následující ukázka:

Měď. Barevný kov. Podle kmene Bambarů (v Mali, u řeky Niger) je měď červená nebo žlutá,

respektive mužská nebo ženská. Pochází z pátého nebe, červeného nebe, místa krve a ohně, sestupuje na zem po dráze blesku a skrývá se v podzemních hlubinách. Proto se nazývá též *kámen blesku*. Podle Dogonů, národa sousedícího s kmenem Bambarů, je měď symbolem vody, slova, spermatu a světla. V této symbolice se paprsky slunce, které mají barvu mědi, nazývají *cesta vody*, zatímco svazky paprsků, které pronikají skrz mraky po bouři, se nazývají *voda mědi*. Takže zatímco podle Bambarů se v měď mění blesk, podle Dogonů se v měď mění voda a ukrývá se v podzemních hlubinách.

Měď má nebeský původ také u Ilyrů. Protože se ukryla v podzemních hlubinách, má co dělat se světem duchů, a spojuje v sobě kouzelnou a uzdravující moc. Jeden ilyrský král, který zastával i úřad velekněze či kouzelníka, prováděl psychoterapii pomocí tance a čtyř měděných zrcadel, ve kterých se odrážel obraz tanečnicka nebo tanečnice, přičemž pro jednoho byla zrcadla červená, pro druhého žlutá. Každé zrcadlo mělo tvar jednoho z karetních symbolů (♠, ♣, ♥ a ♦), vynalezených o staletí později. Ilyrové uměli měď dobře zpracovávat, zejména Pirustové, jak o tom svědčí archeologické nálezy ozdobných předmětů z mědi v oblastech severní Albánie, které obývali. Pirustové věřili, podobně jako Dogonové, že měď je symbolem vody. Cestou do věčných příbytků mizí stíny zemřelých v otvoru, který si sami za svého života vyhloubili ve svahu hory bohaté na měď, sestupují do hlubin této hory a zásobí se tam mědí, to znamená vodou, aby měli během zbývající cesty co pít. Měď se přemění ve vodu odrazem v měděných zrcadlech, jež mají stíny zemřelých s sebou jako dar od příbuzných, dávajících je do hrobu ke každé mrtvole. Podle jiného výkladu představ kmene Pirustů nejde o zrcadla v pravém slova smyslu, ale o podzemní jezera. Měď, kterou si stíny zemřelých berou s sebou, se zrcadlí ve vodách těchto jezer, z nichž ale ony nesmějí pít, a mění se ve vodu. Kdyby si stíny zemřelých nabraly z podzemních jezer vodu, měď živých by ztratila svou kouzelnou a léčivou moc a více mědi by se už nikde nenašlo, protože podzemní měď by byla úplně vyčerpaná. Podle některých badatelů, albanologů nebo ilyrologů, Ilyrové všeobecně věřili, že každé věci ve světě živých odpovídá věc nebo symbol stejné hodnoty ve světě na druhé straně, v podzemním světě (obrácený nebo protomaterialistický platonismus), zatímco speciálně Pirustové věřili, že podzemní

jezera, jichž je podle těchto badatelů sedm (tolik, kolik je nebi podle mýtů různých národů, od kmene Bambarů až po staré Řeky a Římany), odpovídají čtrnácti jezerům, která jsou jejich replikami (a replikami navzájem mezi sebou), nalézají se v sousedství oblastí obývaných Pirusty, uprostřed území nazývaného Lurský les, a podle jedné společnosti ochránců životního prostředí jim hrozí vysychání. Jedna dávná legenda z těchto oblastí říká, že přijde den, kdy ze čtrnácti jezer zbuďe jen sedm.

V albánském podzemí se měď nalézá velmi často ve sloučeninách se sírou, vyskytuje se však i v pyritu, hlavně v bývalých oblastech Pirustů (jméno tohoto kmene nemá etymologicky nic společného s pyritem, jehož název pochází ze slova *pyros*, což znamená řecky *oheň*, tedy nepřítel vody, ale je od ní neoddelitelný, jako tomu je v cyklických systémech u protikladů). Největší množství mědi těžila ekonomika albánského státu právě v pyritových dolech. Na těžbě pyritu se podíleli i trestanci, včetně odsouzenců spadajících do zvláštní kategorie osob (odsouzených na základě článků kapitoly *Zločiny proti státu* Trestního zákoníku z roku 1946 a později z roku 1976), označovaných jako *nepřátelé*. Jejich odsouzení bylo konečným výsledkem procesu, na jehož začátku byl jako jeden z prvních aktů vytvořen svazek. V letech 1967–1990, kdy produkce mědi dosáhla v Albánii historicky nejvyšších kvót, každé ráno ještě před rozbřeskem, v pološeru končící noci „dlouhé zástupy lidí podobajících se stínům zemřelých“ (takto je popsal ve svých vzpomínkách Gjin P., bývalý učitel literatury, který dobrovolně, kvůli vyššímu platu, oblékl uniformu, stal se poddůstojníkem policie a byl přidělen do jednoho trestaneckého tábora v dolech) „sestupovaly do nitra hor jako by sestupovaly do pekel“, aby těžily měď, která se neměnila ve vodu, ale přesto procházela cyklem proměn tak jako voda ve svém cyklu mezi nebem a zemí nebo podzemím. Měď (která se těžila z pyritu) šla (částečně) na vývoz, příjmy z vývozu mědi, v dolarech, proudily do rozpočtu Ministerstva vnitra (částečně, Gjin P. však dolary viděl a dotýkal se jich až o mnoho let později jako vekslák ve městě Lezha), potom je Ministerstvo vnitra používalo (mezi jiným) na nákup odposlouchávacích zařízení v zahraničí, na základě těchto odposlechů se vytvářely svazky (částečně), které se používaly k odsouzení dalších *nepřátel*, což zvyšovalo počet těch, kteří pracovali v pyritových

dolech, z pyritu se těžila měď, která šla (částečně) na vývoz, a tak se to stále opakovalo. Podle údajů, které uvádí bývalý důstojník Ministerstva vnitra Festim Diamanti v rozhovoru poskytnutém jedním z hlavních novin v roce 2007, odsouzení, kteří těžili měď, dostávali 14,99 % platu dělníka na svobodě. Odsouzení, jak je zdůrazněno dále, nebyli vykořisťováni, protože kromě platu měli zadarmo stravu v hodnotě 5 nových leků za den, ubytování zdarma ve výrobním objektu, tekoucí vodu zdarma na pití, na mytí a na praní šatů, mýdlo v dostačujícím množství na mytí a na praní šatů, hliníkové talíře a hliníkovou lžici zdarma, dopravu zdarma z místa vazby do místa odpykávání trestu nebo z místa odpykávání trestu na jiné místo, kdykoli byly takové přesuny nezbytné. A byla celá řada dalších výdajů, které na ně stát vynakládal (nepočítaje v to zdravotní péči, která byla zdarma i pro neodsouzené), včetně výdajů na policisty, kteří je střežili, na vojáky u oplocení z ostnatého drátu, na osvětlení oplocení v noci, na poplašný systém v případě pokusu o útek z místa odpykávání trestu atd. Když se do toho započítají ještě platy soudců, kteří je soudili, prokurátorů, kteří vykonávali svou činnost na ochranu zákonnosti, a hlavně vyšetřovatelů, kteří je vyslyšeli a v mnoha případech pracovali přes čas, ve dne v noci, a diety vyšetřovatelů a prokurátorů, pokud je služební povinnosti zavedly daleko od jejich bydliště, tak je zřejmé, uzavřel dotazovaný, že stát odsouzené nejen nevykořisťoval, ale ekonomicky na nich trafil, „účel nebyl ekonomický, účelem byla výchova těchto lidí, a proto se i tato místa odpykávání trestu nazývala útvary převýchovy“. Třebaže noviny věnovaly tomuto rozhovoru velmi značný prostor a uveřejnily jej i na svých webových stránkách, kliklo na něj velmi málo zájemců a byly k němu připojeny jenom dva komentáře. Autor jednoho komentáře, pod pseudonymem *lid ano*, napsal: „Pěkně nás okrádali, ničemové, žili si lépe než my, ať jim psi [odstraněno z etických důvodů] jejich matky! I sestry!“ Druhý komentář byl vymazán. ■